

گزیده کتاب‌شناسی واقعه کشف حجاب و قیام مسجد گوهرشاد

• رحیم میرکوهی

فرهنگی قدر ولایت، ۱۳۸۱. مؤسسه‌ی قدر ولایت در این کتاب دوجلدی اسناد و خاطراتی از جریان کشف حجاب که در آثار قبلی انتشار یافته را گردآوری و با مصاحبه‌های جدید به‌صورت موضوعی تدوین و منتشر نموده است.

۵- خواندنی‌های مطبوعات در رژیم پیشین در آینه‌ی خواندنی‌ها (ایران‌شناسی)، ویژه‌نامه یاد، نشریه بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی، سال هجدهم، شماره‌های ۶۷۷۰-۶۷۷۱، بهار-زمستان ۱۳۸۲. در این مجموعه به همت بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی، مقالات و خاطرات انتشار یافته پیرامون واقعه مسجد گوهرشاد در مجله هفتگی خواندنی‌ها گردآوری و منتشر شده است. بعد از شهریور ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۳۲ که دیکتاتوری محمدرضاشاهی قدرت گرفت در مطبوعات این دوره شاهد درج مقالات و مطالب در نقد و بررسی روزگار رضاشاه هستیم که مطالب گردآوری شده در مجموعه فوق از آن دست است.

۶- علما و رژیم رضاشاه (نظری بر عملکرد سیاسی-فرهنگی روحانیون در سال‌های ۱۳۰۵ تا ۱۳۳۰)، حمید بصیرت‌منش، تهران، چاپ و نشر عروج، ۱۳۷۶. این اثر پژوهش جامع و مستند و معتبری پیرامون وقایع تاریخی و مواضع علما در روزگار رضاشاه به شمار می‌رود که محقق علاوه بر اسناد، از منابع کتاب‌خانه‌ای و کتب خارجی هم بهره گرفته است. در پایان این اثر ارزشمند، مؤلف تصویر بیست سند تاریخی را درج کرده است. بخش مهمی از چالش علما و رژیم رضاشاه به سیاست‌های ضد مذهبی رژیم و به‌ویژه کشف حجاب بازمی‌گردد.

۷- سیاست و لباس (گزیده اسناد متحدالشکل شدن البسه -۱۳۰۷ تا ۱۳۱۸)، به کوشش سیدمحمدحسین منظورالاجداد، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۸۰. دکتر سیدمحمدحسین منظورالاجداد از اساتید به‌نام سندشناسی در کتاب فوق، بیش از سیصد سند تاریخی را که بخش مهمی از آن به تغییر لباس زنان و کشف حجاب و لباس روحانیت مربوط می‌شود، گردآوری و بازنویسی نموده‌اند. مؤلف تصریح کرده است این تعداد حجم اندکی از اسناد این موضوع است که به علت عدم فهرست‌نویسی اسناد شهرستان‌ها به این میزان بسنده شده است.

لازمه‌ی تحقیق و پژوهش در هر امری، در وهله‌ی اول، آشنایی با منابع و در مرحله‌ی بعدی دست‌رسی به آن‌هاست که خود بحثی مفصل در روش تحقیق است. به‌عبارت بهتر، با مرور منابع و مآخذ یک نوشته می‌توان ارزش و اعتبار کار را به سهولت سنجید. مناسبت تاریخی قیام مسجد گوهرشاد و واقعه‌ی کشف حجاب اقتضا می‌کند گزیده‌ای از منابع مهم این وقایع برای علاقمندان به‌اختصار معرفی شوند.

۱- تغییر لباس و کشف حجاب به روایت اسناد، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۸. این کتاب در دو قسمت مقدمه (نودوچهار صفحه) و اسناد (۸۱۶ صفحه) به همراه تصاویری از جریان کشف حجاب در پایان انتشار یافته است. در این کتاب، دویست و هشت سند تاریخی ارزشمند، از روزگار پهلوی اول بازنویسی و به همراه نمونه‌ای از اصل اسناد ارائه شده است.

۲- چالش روحانیت با رضاخان، داود امینی، تهران، نشر سیاسی، ۱۳۸۲. داود امینی از سندی‌پژوهان مطرح در تاریخ معاصر است که مقالات و کتاب‌های متعددی را منتشر کرده است، از آن جمله در مورد فدائیان اسلام که از منابع اصلی است. وی در این کتاب بر اساس اسناد تاریخی و منابع تحقیق، به بررسی علل چالش‌های مرجعیت شیعه با سیاست‌های رضاشاه پرداخته است. در پایان کتاب تصویر تعدادی (سی و پنج) سند و عکس تاریخی درج شده است. از جمله اسناد جالب این کتاب است: «صورت طلاب مشمول بالفعل حوزه علمیه قم در سال ۱۳۱۲» و «صورت اسامی مدرسین که در سنوات ۱۳۰۸ الی ۱۳۱۴ امتحان مدرسی داده‌اند».

۳- خشونت و فرهنگ (اسناد محرمانه کشف حجاب -۱۳۲۲ تا ۱۳۱۳)، مدیریت پژوهش و آموزش، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۱. در این کتاب اسناد روند اجرایی کشف حجاب عمدتاً اسناد وزارت کشور (شامل پانصد و هفتاد و یک سند) از شهرهای مختلف انتخاب و بازنویسی شده است. در پایان کتاب شش قطعه عکس مربوط به موضوع کتاب نیز مندرج است.

۴- حکایت کشف حجاب (جلد ۱ و ۲)، تهران، مؤسسه‌ی

۸- رسائل حجابه (شصت سال تلاش علمی در برابر بدعت کشف حجاب)، دفتر اول و دفتر دوم، رسول جعفریان، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۳۸۰. استاد جعفریان از تلاشگران عرصه پژوهش تاریخ و فرهنگ اسلامی کشورمان، در کتاب ارزشمند فوق پس از ذکر مقدمه‌ای مبسوط بیش از سی رساله حجابه‌ای که توسط علما و فقهای شیعه در ایران نگاشته شد، گردآوری و منتشر کرده است. برخی از این رسائل خود شامل چند رساله هستند. از موارد جالب توجه در این کتاب تهیه و درج کتاب‌شناسی حجاب است که از ضروریات اهل تحقیق به شمار می‌رود. استاد جعفریان گزارشی از این دو جلد کتاب مفصل (۱۴۵۰ صفحه) را با نام **داستان حجاب** در ایران پیش از انقلاب در ۲۹۰ صفحه در سال ۱۳۸۳ در مرکز اسناد انقلاب اسلامی انتشار داده است.

۹- قیام گوهرشاد، سینا واحد، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ چهارم ۱۳۶۶. کتاب فوق که از اولین پژوهش‌های مستند در مورد واقعه‌ی مسجد گوهرشاد به شمار می‌رود، چاپ اول آن در سال ۱۳۵۹ منتشر شده است. در بخش اول به تحلیل و شرح واقعه مسجد گوهرشاد می‌پردازد و در بخش دوم خاطرات شاهدان عینی (بیست نفر) واقعه در قالب گفت‌وگو با آن‌ها ضبط و بازنویسی شده است.

۱۰- قیام مسجد گوهرشاد به روایت اسناد، تدوین داود قاسم‌پور، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶. این کتاب در دو بخش و چهار فصل به روایت قیام مسجد گوهرشاد بر اساس اسناد موجود در آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی می‌پردازد. محقق با بهره‌گیری از اسناد، خاطرات و سایر منابع در بخش اول به عنوان مدخل پژوهشی زمینه‌ها و چگونگی شکل‌گیری و سرانجام قیام را بررسی نموده است و در بخش دوم یکصد و هفده سند تاریخی ارائه گردیده است.

۱۱- کشف حجاب، فاطمه حیدریان، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۹. این کتاب که مجلد هفتم از مجموعه دانستنی‌های انقلاب اسلامی برای جوانان به حساب می‌آید روایت ساده و روانی را برای مخاطب از جریان کشف حجاب ارائه داده است.

۱۲- کشف حجاب، نشست تخصصی، با حضور مهستی ابودرجمهری، حوریه سعیدی، مهدی صلاح، عبدالمجید معادیکخواه، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۴. مؤسسه پژوهش‌های سیاسی در سلسله نشست‌های تخصصی که برگزار نمود در نشست چهارم با حضور صاحب‌نظران و پژوهشگران به بررسی کشف حجاب پرداخت که مجموعه سخنرانی این نشست تخصصی در کتاب فوق ارائه شده است.

۱۳- کشف حجاب، زمینه‌ها، پیامدها و واکنش‌ها، مهدی صلاح، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۴. کتاب فوق جدیدترین پژوهش پیرامون کشف حجاب در ایران است که محقق با بهره‌گیری از منابع تجدیدگرایان و کشف حجاب در دوره‌ی رضاشاه، زمینه‌ها و مقدمات اعلام کشف حجاب و

چگونگی اجرای آن، سیر کشف حجاب در نواحی مختلف ایران، واکنش‌های اجتماعی در برابر کشف حجاب، و سرانجام پیامدهای کشف حجاب را بررسی نموده است. در کتاب تصاویر از اسناد و عکس‌های منتشرشده در مطبوعات دوره‌ی پهلوی اول هم درج شده است.

۱۴- مبارزات آیت‌الله سید یونس اردبیلی به روایت اسناد و خاطرات، تدوین رحیم نیکبخت، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵. آیت‌الله العظمی سید یونس اردبیلی متوفی به سال ۱۳۳۷ شمسی از مراجع تقلید مقیم مشهد بود که در قیام مسجد گوهرشاد به همراه علمای دیگر دستگیر و مدتی در مشهد و تهران زندانی به دستور رضاشاه به اردبیل تبعید شد. در این کتاب اسناد مبارزات وی به ویژه در قیام مسجد گوهرشاد ارائه شده است. تصاویر منحصر به فردی از علمای آن ایام مشهد در پایان کتاب ضمیمه شده است.

۱۵- مرجعیت در عرصه اجتماع و سیاست، (اسناد و گزارش‌هایی از آیات عظام نائینی، اصفهانی، قمی، حائری و بروجردی - ۱۳۳۹-۱۳۹۲ شمسی)، به کوشش سیدمحمدحسین منظورالاجداد، تهران، شیرازه، ۱۳۷۹. در این کتاب ارزشمند اسناد منظورالاجداد ضمن نگارش زندگی‌نامه‌هایی از مراجع عظام تقلید اسناد فعالیت‌ها و اقدامات هر یک را بازنویسی و در ادامه آورده است. در پایان تصویر تعدادی از اسناد هم مندرج است. در اسناد مراجع به ویژه آیات قمی و حائری یزدی کشف حجاب از مسائل مهم به شمار می‌رود.

۱۶- واقعه خراسان، به کوشش مسعود کوهستانی‌نژاد، تهران، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵. مسعود کوهستانی‌نژاد از معدود محققان تاریخ معاصر ایران است که علاوه بر سندپژوهی دستی توانا و اشراف بسیار خوبی بر مطبوعات تاریخ معاصر ایران دارد و از این رهگذر از نامداران سندپژوهی و مطبوعات‌پژوهی به شمار می‌رود. در کتاب فوق، وی گزارش‌های چاپ شده بعد از شهریور ۱۳۲۰ را در مطبوعات پیرامون واقعه مسجد گوهرشاد گردآوری و با ذکر مقدمه‌ای منتشر کرده است.

۱۷- واقعه کشف حجاب، اسناد منتشرنشده از واقعه کشف حجاب در عصر رضاخان، به کوشش سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی و مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۱. این کتاب هم شامل دوپست و بیست و شش سند تاریخی به همراه متن اصلی از جریان کشف حجاب در دوره‌ی رضاشاه است.

۱۸- واقعه گوهرشاد به روایت دیگر، اسماعیل رائین، تهران، نشر رائین، ۱۳۷۹. پس از درگذشت اسماعیل رائین، مجموعه اسنادی توسط بازماندگان وی در مورد وقایع گوهرشاد انتشار یافت که مأخذ اصلی قسمت عمده آن‌ها آرشیو مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران بود. در این کتاب بدون ذکر فهرستی از اسناد و فهرست اعلام، اسناد بازنویسی و به همراه اصل تصویر سند در لابلای مطالب نگاشته شده بر اساس سایر منابع درج گردیده است. بیشتر اسناد این کتاب پیرامون شهید آیت‌الله آقازاده و اسدی نایب‌التولیه است.